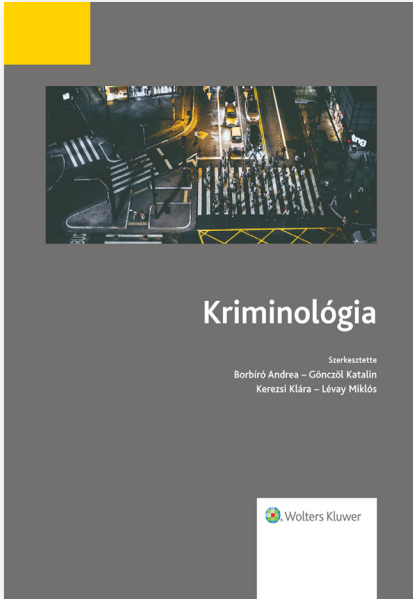

BÍRÓ JUDIT

KRITIKAI KRIMINOLÓGIA

(Borbíró Andrea, Gönczöl Katalin, Kerezi Klára, Lévy Miklós (szerk.):
Kriminológia, Budapest, 2016, Wolters Kluwer, 1031 oldal)

A kriminológia és a szociológia sajátos *együttmozgásának* tudománytörténetileg is kimutatható hagyománya van – ami a Wolters Kluwer gondozásában 2016-ban megjelent *Kriminológia* című könyvet lapozgatva is karakteresen megjelenik.

A hazai szociológiatudomány egyik legelső műve az 1974-ben megjelent *A deviáns viselkedés szociológiája*, amit Andorka Rudolf, Buda Béla és Cseh-Szombathy László jegyzett. Ekkor még csak két éve, hogy zöld jelzést kapott a nappali szakos szociológusképzés az ELTÉ-n, és egy 1964-es vallásszociológiai vizsgálaton kívül jelentős szociológiai kutatásra még nem került sor az 1945 utáni Magyarországon. Mondhatjuk: a szociológia pozícionálni próbálta magát, s hogy hogyan

– erre Andorkákék műve, távlatosan szemlélve, kiváló dokumentum.

Ha fellapozzuk a mű bevezetőjét, ezt olvashatjuk: „Kevés beszámolót találunk empirikus kutatásokról (mármint a deviáns viselkedések tárgyában – BJ.), és csupán egy-két magyar nyelvű tanulmány foglalkozik e magatartások szociológiaelméleti megközelítésének problémáival. Hazánkban a bűnözés szociológiai kutatása a viszonylag legelőrehaladottabb: a kriminológia magyar nyelvű szakirodalma jelentős.”¹ A szociológia és a kriminológia közé kvázi egyenlőségjelet tevő mondandó néhány sorral lejjebb még ezzel a tézissel egészül ki: „Így a szociológiai megközelítés nem léphet fel azzal az igénnyel, hogy a deviáns magatartások leghelyesebb elemzését adja, viszont biztos, hogy nélkülözhetetlen olyan komplex kép kialakításához a deviáns magatartásokról, amely alapfeltétele a deviáns viselkedés elleni hathatós társadalompolitikának.”²

¹ *A deviáns viselkedés szociológiája*. Gondolat, 1974. (Szerk.: Andorka Rudolf–Buda Béla–Cseh-Szombathy László. 5. old.)

² i. m.

A sajátos szakmai identitászavar mellett meglepően – vagy éppen hogy nem meglepően – a témától való elhatárolódás érződik a téma teoretikusainak mondanójában. Ugyanakkor felsejlik az a gondolat is, amelyet maga Buda Béla fogalmaz meg 38 évvel későbbi életútinterjújában az addiktológia társadalmi súlyát illetően: „...ez a paradigma, miszerint valaki tönkreteszi magát, ez egy igazi paradigmája a társadalmi rendnek, tehát ez egy szociológiai indítású, antropológiai, szociálintropológiai kérdésfeltevés (...) a drogosnál dramatikusan és szcenikusabban a társadalmi rendet egyszerűen semmi nem tudja megkérdőjelezni.”³

Hogy mennyire paradigmaticus súlyú a kriminálissal és/vagy a deviánssal való tudományos foglalkozás, amely azután szakpolitikai stratégia és kezelő-ellátó intézményrendszer kiépítését eredményez(het)i, az annak az Edwin Sutherlandnak a tézisében is megjelenik, akit rögtön a *Kriminológia* kötet legelején Borbíró Andrea főszerkesztő idéz a kriminológia definícióját illetően⁴.

Sutherlandet választották az Amerikai Szociológiai Társaság 29. elnökének 1939-ben (Róla nevezték el az Amerikai Kriminológiai Társaság éves díját.) Pályáját a Chicagói Egyetemen kezdte, ahol szociológiát és politikai gazdaságtant tanult. Életrajzírói szerint önmagát elsősorban szociológusnak, másodsorban kriminológusnak tartotta⁵. De még ennél is elgondolkodtatóbb, hogy maga Sutherland is bántalmazó családban nőtt föl: baptista tiszteltes apja rendszeresen verte őt és testvéreit, ezért amint tudott, egy életre szakított apjával és az egyházzal is. Az emberiség nagy megrontójának mégsem a családon belüli erőszakot és még csak nem is a fehérgalléros bűnözést tartotta, hanem az alkoholt.

A XX. század húszas éveitől már az ún. Ivy-League egyetemek többségén tanítottak olyan tárgyakat, amelyek a deviancia témaköréhez tartoztak, s a bűnözéssel foglalkozó Sutherland elnöki titulusa az Amerikai Szociológiai Társaságnál azt is jelezte, hogy legitimitáshoz jutott az egyéni és társadalmi problémák iránti társadalomtudományos figyelem. Az 1933-ban napvilágra került Michael–Adler-jelentés⁶ nyomán pedig – szinte egymást kézen fogva – indult a kriminológia és a szociológia a deviáns viselkedésekre operacionálizálható tudományos magyarázatok nyomába. Ekkortól születtek meg Sellintől és Mertontól kezdve Sutherlanden és Cohenen át McKay-ig és Goffmanig ívelően a deviancia-elméletek aranykorát jelentő szociológiai jellegű művek.

C. Wrigth Mills – akinek *Az uralkodó elit* (Gondolat, 1972.) című műve magyarul is olvasható – azonban nem így gondolta, és 1943-ban egy sajátos hang-

³ Bíró Judit: Útmodell. Beszélgetések Buda Bélával 2010 őszén. *Addiktológia* 2011. 10. évf. 1. sz. 25–26. old.

⁴ Borbíró Andrea: *Problémafelvetés: mivel foglalkozik a kriminológia?* In: *Kriminológia* (Szerk.: Borbíró Andrea, Gönczöl Katalin, Kerezi Klára, Lévy Miklós.) Wolters Kluwer, 2016. 30. old.

⁵ Mark S. Galylord–John F. Galliher: *The Criminology of Edwin Sutherland. Transactions Publishers*, 1988 (<https://books.google.hu/books?isbn=1412836409> – utolsó letöltés: 2017. március 15.)

⁶ Michael, Jerome and Mortimer J. Adler. [1933] 1971. *Crime, Law, and Social Science*. Montclair, NJ: Patterson Smith

vételű írásában⁷ a korabeli „szociális patológusok” hátterét és karrierjét elemzi, hogy megtalálja a közös nevezőjét a társadalmi problémákkal foglalkozó tudósok elméleti perspektívájának és problémalátásának. Mills azon műveket és szerzőket veszi górcső alá, akik művük címében az alábbi fogalmakat tüntetik fel: szociális problémák; jóléti problémák; az emberi természet és a szociális rend; szociális adjustment; szociális dezorganizáció; szociális deviáció; kurrens társadalmi problémák; szegénység és függés; fajok, nemzetek és osztályok; szociális organizáció és dezorganizáció – és így tovább.

Mills arra a megállapításra jut, hogy tudós kollégái mind kisvárosi, középosztályi családi háttérrel rendelkeznek, és értékrendjük megakadályozza őket abban, hogy strukturális problémaként láttassák a különféle társadalmi problémákat, s ezért nem is tesznek mást műveikben, mint hogy meliorisztikus módon és céllal felsorolják a különféle jelenségeket a paraszti világban elkövetett nemi erőszaktól a nyilvános házakban elkövetett nemi erőszakig húzva az ívet...

A szarkasztikus hangvételű írást átlengi a sanda gyanakvás, miszerint talán a társadalmi patológusok maguk is mindenféle patológiával küszködnek, s ezek okozzák sajátos érzékenységüket és figyelmüket a különféle jelenségek iránt, melyeket olyannyira szeretnek szemügyre venni a helyett, hogy elméleti magyarázó keretet tennének mögéjük vagy elvégeznék társadalmi-gazdasági kontextualizálásukat. A „hülyék, ringyók és perverzek” iránti érdeklődés mögött személyes problémák lehetnek, semmint valódi tudományos attitűd – véli Mills az esszéjében. A „patológiás patológusok” elleni szakmai kirohanásnak hosszan ható, nagy sikere volt. Mills „tudásszociológiai esszéiként” besorolt művét sokan, előszeretettel idézgették – ma azt mondanánk: magas citációs indexet kapott...

A tudományos botrányhős Mills állításainak többsége méltánytalan, sok esetben könnyen cáfolható. Egyvalamiben azonban a jövő igazolta Mills-et: mára már a deviancia szociológiájában egyfajta sajátos teóriamentesség figyelhető meg. A napjainkban megszülető szociológiai devianciaelméletek maguk is különféle részterületeket egymásba kapcsoló modellekként írnak le önmagukat. A deviancia szociológiája valójában egy múlt századi történet, amelynek a kezdete a XIX. század legvégére, a vége pedig a XX. század hetvenes éveire esik. És az Ivy League egyetemek polcain már egyre kevesebb a devianciakönyv, helyüket átvették a kulturális tanulmányok, a társadalmi nem-tanulmányok témakörében írottak. És persze a kriminológiaiak.

Az 1031 oldalas *Kriminológia* című műben nincs előszó: elmarad az a rövid bemutatás, ami néha pusztá formalitás, néha nagyon is szükséges, hiszen műfaji besorolást ad a mögötte lévő szövegfolyamnak. Nem gondolhatok mást, mint hogy tudatos döntés volt a főszerkesztő, a szerkesztők részéről, hogy nem horgonyozták le a kötetet műfajilag, s így nem rögzítették egyetlen pozícióba a hatalmas ismeretanyagot közlő munkát: így az tankönyvként, szakkönyvként és akár

⁷ C. Wright Mills: „The Professional Ideology of Social Pathologist.” *American Journal of Sociology*, Vol. 49, No. 2 (Sep. 1943), pp. 165–180.

tudományos ismeretközlő műként is igazi céhes mesterremek. A főszerkesztő, a szerkesztők az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara Kriminológia tanszékének oktatói, és a 27 szerző mindegyike rendelkezik – magas szintű szakmai ismeretanyaga okán – felsőoktatási tapasztalattal, pozícióval.

A 350 éves jogi fakultás legfiatalabb MA-szakja a Kriminológia MA és az azt létrehozó tanszék, és csupán félévized kellett ahhoz, hogy a szak napjaink legkurrensebb társadalomtudományos szakjává váljon, éppen azért mert újszerű, problémaérzékeny és intenciójában problémamegoldó. A szakon végzetek okleveles kriminológusként az anya- és gyermekvédelemtől az európai uniós feladatkörökön át a rendészeti, rendvédelmi, külügyi, nemzetközi segélykoordinációs feladatkörökig tudnak elhelyezkedni. Ezek mind a társadalmi légkört – avíttasabban szólva: korszellemet – vitathatatlanul befolyásoló ügyek, feladatkörök. Ezért különösen nagy a felelőssége a *Kriminológia* című kötetnek, amely a bűnről és a büntetésről szóló tudományos beszéd legfrissebb hazai verziója.

A tudományos tudás a legmagasabb presztízsű tudás, a tudományos beszédre szigorú, szinte rendies jellegű akadémiai szabályok érvényesek: a tudomány és a szakpolitika által előállított beszédmódban, meghatározott nyelvi rendszerben, szertartásosan kialakított körülmények között, szigorúan előírt forgatókönyv és megfontoltan kiosztott szerepek alapján folyik a beszéd. De még ilyen keretek és előírások között is lehetnek nyugtalanító, sőt ijesztő témák. Michel Foucault szerint: „Tudjuk jól, hogy nincs jogunk mindent kimondani, nem lehet bárhol bármiről beszélni, végül pedig nem mindenki beszélhet bármiről.”⁸

A *Kriminológia* kötet négy részben beszél a bűnről és büntetésről 2016-tól Magyarországon.

Az I. rész (Borbíró Andrea szerkesztésében) azokat a magyarázatkísérleteket ismerteti, amelyek a XVIII. századtól napjainkig megfogalmazódtak az európai közösségekben. Az utolsó fejezetet Lévay Miklós jegyzi, akinek írása „A korszak értékelése” címet viseli, és a rendszerváltás két és fél évtizedét összegzi, többek között megemlítve, hogy „kivételes, ha a kriminológia tárgykörébe tartozó kérdéssel nem kriminológusnak tekintett kutató foglalkozik.”⁹

A II. részt (melyet Kerezi Klára szerkesztett), kissé leegyszerűsítve talán, de a kriminológiai módszerek bemutatásaként értelmezhetjük: hogyan, milyen módszerekkel ismerhető meg a bűnözés? A kriminológia által alkalmazott módszerek – hasonlóan a szociológiaikhoz – szintén évszázados múltra tekinthetnek vissza, melyek közül nem kevésnek az érvénytelenségére, az alkalmazhatatlanságára maguk a kriminológusok derítettek fényt az idők során – hogy azután újabb,

⁸ Michel Foucault: A diskurzus rendje. In: M. F.: *A fantasztikus könyvtár*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 1998. (fordította: Romhányi-Török Gábor) 51. old.

⁹ Lévay Miklós: A magyar kriminológia jellemzői a reformkortól napjainkig. Michel Foucault: A diskurzus rendje. In: M. F.: *A fantasztikus könyvtár*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 1998. (fordította: Romhányi-Török Gábor) 51. old. (Szerk.: Borbíró Andrea, Gönczöl Katalin, Kerezi Klára, Lévay Miklós.) Wolters Kluwer, 2016. 297. old.

kevésbé sérülékeny metódusokat találjanak ki. Ilyen a média-kriminológia is, ami vélhetően előbb-utóbb Magyarországon is önálló mesterszakká válik.

A III. rész a kötet legerjedelmesebb része: Lévy Miklós szerkesztette és a Bűncselekménytípusok és elkövetőik címet viseli. Valójában itt ismerhetjük meg azt, hogy a harmadik évezred Magyarországon a szaktudomány – a foucauldianus diskurzustársaság – mely bűnökről és mely bűnözőkről tartja fontosnak a korszerű, szakszerű és szakpolitikailag operacionalizálható beszédet. Ezek a következők: a vagyoni elleni bűnözés; a fehérgalléros, gazdasági és korrupciós bűnözés; az informatikai bűnözés; az alkoholfogyasztás, a kábítószer-probléma és a bűnözés összefüggései; az erőszakos bűnözés; a szervezett bűnözés; a gyermek- és fiatalkori kriminalitás; a nemek és bűnözés; és végül a bűnismétlők és bűnelkövetői karrier. Ez utóbbi fejezet napjainkra érvényesen idézi Kerezi Klára azon megállapítását, miszerint „egyre tágabban értelmeződik a bűncselekményként megfogalmazható magatartások köre, azaz a bűncselekmények körének meghatározása egyre inkább csak politikai, és nem szakmai kérdés.”¹⁰

Az utolsó, a IV. rész – Gönczöl Katalin szerkesztésében – a bűnözés kontrolljáról, azaz a kriminálpolitikáról ad kitekintést – amely, nyilvánvalóan nem megkerülhetően, elhelyezi a jelenlegi magyar kriminológiát azon az európai vagy más nemzetközi kriminálpolitikai horizonton, amely a racionális és a humánus büntetőpolitikai elvek hagyományán alapul. S az összevetések többségében a megállapítás így szól: „...a büntetőeljárás egyik alapvető alkotmányos követelményének, az ártatlanság védelmének a mellőzését jelenti.”¹¹

Összességében a kötet a „falra akasztott nádpálca” metaforájával¹² zárul, már ami a büntető igazságszolgáltatás – legalábbis optimális – társadalmi funkcióját illeti.

Végkicsengésében a *Kriminológia* tankönyv/szakpolitikai ismeretanyag nem más, mint kritikai kriminálpolitika: leginkább abban az értelemben, ahogyan az ún. új-marxista, radikális kriminológiai irányzat hajdani fő teoretikusa, az idős korában a fenomenológiai megvilágosodásig eljutó Richard Quinney fogalmaz. Quinney szerint ugyanis a büntett egy ablak, amelyen keresztül a bünt kitermelő világot szemlélhetjük¹³. Ezért aztán – ha csak nem éppen mi követünk el valamilyen bűncselekményt – *büntettek szemtanúi vagyunk mindannyian, mindig, mindenhol. A kérdés csak az: mi vonzza inkább a figyelmünket? A bünt konstruáló világ vagy a büntett aktusa? A szenvedés vagy a bűn?*

A *Kriminológia* című mű szerzői, úgy tűnik, a világra és a szenvedésre éppen úgy figyelemmel vannak, mint a bűnre és a büntetésre.

¹⁰ Kerezi Klára: Bűnismétlők és bűnelkövetői karrier. In: *Kriminológia* (Szerk.: Borbíró Andrea, Gönczöl Katalin, Kerezi Klára, Lévy Miklós.) Wolters Kluwer, 2016. 703. old.

¹¹ Lévy Miklós: A fiatalkorúak büntetőpolitikája. In: *Kriminológia* (Szerk.: Borbíró Andrea, Gönczöl Katalin, Kerezi Klára, Lévy Miklós.) Wolters Kluwer, 2016. 906. old.

¹² Farkas Ákos: A büntető igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságának korlátai. In: *Kriminológia* (Szerk.: Borbíró Andrea, Gönczöl Katalin, Kerezi Klára, Lévy Miklós.) Wolters Kluwer, 2016. 998. old.

¹³ Richard Quinney: “Bearing witness to crime and social justice” State University of New York Press, Albany, 2000. p. ix.